

ГРОМАДСЬКА СПІЛКА «СТУСЦЕНТР»  
КАФЕДРА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА МОРЕНЦЯ  
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Василь  
*Стус*

**Повне зібрання творів**

Том 1  
Рання поезія

Смолоскип  
2025

УДК 821.161.2Стус1\*Т1-1  
С91

*Редакційна рада: Роман Веретельник, Оксана Дворко, Маргарита Єгорченко, Галина Почверук, Ростислав Семків, Євгеній Стасіневич, Дмитро Стус*  
*Редактори тому: Маргарита Єгорченко, Галина Почверук, Дмитро Стус*  
*Упорядкування: Маргарита Єгорченко, Галина Почверук, Дмитро Стус*

До першого тому «Повного зібрання творів» Василя Стуса увійшли вірші раннього періоду — від найперших поетичних спроб середини 1950-х до більш зрілих віршів середини 1960-х. Том укладено за хронологічним принципом: твори донецького періоду (1955–1959), періоду вчителювання на Кіровоградщині (серпень–жовтень 1959), періоду служби в армії (жовтень 1959 — листопад 1961), періоду вчителювання у Горлівці (грудень 1961 — січень 1963), донецького періоду (січень–жовтень 1963), періоду навчання в аспірантурі Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР у Києві (листопад 1963 — серпень 1965). Доробок цих десяти років складає великий масив віршів, що не увійшли до збірок, а також дві перші збірки поета — «ДЕЛО № 13/БЕ1339» та «Круговерть». Том містить як уже відомі тексти, так і вірші, які публікуються вперше. Після основних поетичних текстів вміщено розділи «Інші редакції та варіанти» і «Примітки».



Видання здійснене за підтримки Благодійного фонду «МХП-Громаді», який підтримує українців, розвиває громади та зберігає українську культуру.

ISBN 978-617-7622-63-4

ISBN 978-617-7622-62-7 (Т. 1)

© Смолоскип, 2025

Потреба підготувати й видати повне зібрання творів Василя Стуса постала не сьогодні. Зацікавлення творчістю поета постійно зростає, а попередні видання (Василь Стус. Твори: У 4 т., 6 кн., 2 додаткові томи (5 та 6). Львів : Просвіта, 1994–1999; Василь Стус. Зібрання творів: У 12 т. Київ : Б-ка журналу «Київська Русь»; Факт, 2007–2009 (вийшло 5 томів)) давно стали бібліографічною рідкістю. Варто додати, що, працюючи над підготовкою попередніх наукових видань Стусової спадщини, дослідники повною мірою не уявляли її обсягу, а стусознавство як окремий напрям наукового вивчення лише зароджувалося. Після того, як упродовж останніх років було оцифровано основну частину архівних матеріалів поета (зокрема й з причини повномасштабної воєнної агресії з боку Росії), фахівці змогли оцінити справжній обсяг архівної спадщини, що перевело в площину реальності роботу над виданням «Повного зібрання творів». Завдяки компанії *fex.net* та діяльності гс «СтусЦентр» стало можливим не лише зберігати цифровий архів, але й дистанційно відкрити його для упорядників.

Хочемо висловити велику вдячність колективу Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та гс «СтусЦентр», силами яких було здійснено оцифрування: працівники Відділу оцифрували ту частину архіву, яка зберігається в Інституті, а Наталія Гуменюк та Олена Бражник — ту, що зберігається в родині Василя Стуса і під час повномасштабного вторгнення була евакуйована до Києва.

Окрема подяка Варшавському видавництву «Староміський дім культури» (SDK), яке виділило грант на цю роботу.

Так само хочемо висловити вдячність Благодійному фонду «МХП-Громаді», який надав гарантії фінансової підтримки видавництву «Смолоскип» для того, аби можна було почати наукову підготовку видання повного зібрання творів Василя Стуса та роботу над ним.

Це видання буде найповнішим і найбільш ґрунтовним на рівні приміток з-поміж усіх попередніх. Проте воно не могло б відбутися без титанічної і значною мірою подвижницької діяльності людей, які доклалися до видання зібрань творів Василя Стуса в 1994-1999 та 2007-2009 роках.

Перше наукове видання творів Василя Стуса підготував невеликий науковий колектив, який очолила Михайлина Коцюбинська, а основну роботу з опису архіву, упорядкування та коментування томів було здійснено Оксаною Дворко, Дмитром Стусом, Галиною Бурлакою, Миколою Гончаруком, Михайлиною Коцюбинською. Фінансову підтримку на наукову підготовку та власне видання томів (Видавничу спілку «Просвіта» очолювала Олександра Коваль) надавали Надія Світлична, Міжнародний фонд «Відродження», народний депутат України Анатолій Матвієнко, Меморіальний фонд ім. Михайла та Оксани Сосновських при Кафедрі українських студій Оттавського університету, Група *Amnesty International* міста Меттманн (Німеччина), Анна-Галя Горбач, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті (Едмонтон), Наталя Буряник, Оксана Заверуха, Богдана Крушельницька, Василь Яременко, Укрінбанк, осередок НТШ на Західню Канаду (Едмонтон), Допомоговий комітет Нью-Арку, Виробниче об'єднання «Фармація» (місто Львів), Злучений українсько-американський допомоговий комітет, Об'єднання українських письменників у Канаді «Слово», Благодійний приватний фонд «Кальміус», Ніна Гнатюк, Олег і Марія Мариняки, Роман Веретельник і ще багато інших людей, без підтримки яких перше наукове видання творів Василя Стуса не змогло б відбутися.

Окрема подяка Катерині Шевченко, яка стала першою редакторкою наукового зібрання творів Василя Стуса.

Більшість томів закупувалися для бібліотек України, на що кошти виділяв Державний комітет України з питань науки і технологій. Це підтримувало Видавничу спілку «Просвіта».

Зібрання творів у 12 томах, започатковане в рамках «Бібліотеки журналу „Київська Русь“», спіткала більш сумна доля. Вже на етапі підготовки 1-го тому збанкрутувала друкарня «Київська Русь», а самому видавництву «Факт» (головний редактор — Леонід Фінкельштейн) витягнути такий проєкт виявилось не під силу. І все ж поетична спадщина Василя Стуса була видана (перші п'ять томів). У другому виданні було виправлено окремі помилки першого наукового багатотомника, додано кілька десятків раніше не друківаних творів, але роботу над розширенням приміток, що планувалася, здійснити не вдалося. Та й загальний наклад, особливо 4-го і 5-го томів, був мінімальним.

Головну роботу з підготовки текстів зібрання творів під загальним керівництвом Дмитра Стуса здійснювали співробітники Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури — Галина Бурлака, Тетяна Масляничук і Альбіна Шацька. Частково видання підтримувалося завдяки закупівельній програмі «Українська книга». Слід відзначити й велику і фактично безгонорарну працю верстальника Романа Марчишина, якому велика вдячність за титанічну роботу, проведenu в авральному режимі.

І ось третя спроба.

Пропонована структура — класична. Вірші, прозові та есеїстичні твори, літературознавство, критика, публіцистика, переклади, листи, конспекти та інші робочі й підготовчі матеріали.

У цьому виданні як ніколи широко представлено ранній період творчості Василя Стуса, значно розширено примітки й коментування творів, вперше друкуватимуться матеріали слідчих справ Василя Стуса (це стосується свідчень поета, записаних власноруч або слідчим) із належними коментарями, не друківана раніше есеїстика, листи до різних людей, в тому

числі й написані іноземними мовами. Так само плануємо вперше видати два розшифровані зошити з нотатками Василя Стуса, які поет вів у 1972 році під час слідства. Увійде у видання й чимало інших заяв та різноманітних матеріалів поета, які почасті хоча й друкувалися, але перебувають поза науковим обігом.

Також уперше буде опубліковано Стусів переклад міфологічного словника і багато недрукованих конспектів автора з його рефлексіями на відомі тексти української та світової класики. Частково будуть оприлюднені й окремі нотатки, зроблені на берегах важливих для поета книжок чи публікацій. Щоправда, оскільки Стусова бібліотека належно науково не опрацьована, цей фрагмент спадщини буде представлено фрагментарно.

Хоча видання не може претендувати на статус академічного, але й наукова підготовка повного зібрання творів для часів повномасштабної війни — теж значний крок уперед.

Орієнтовна структура видання за номерами томів:

1. Ранні вірші (середина 1950-х — серпень 1965 року), зшиток віршів «ДЕЛО № 13/БЕ1339» видавництва «Сампишсамчит», частково реконструйована збірка «Круговерть».
2. Збірка «Зимові дерева», вірші поза збірками від другої половини 1965 до 1969 року.
3. Збірка «Веселий цвинтар», вірші поза збірками 1970–1971 років, незавершені вірші 1950-х — 1971 років.
4. Збірка «Час творчості / Dichtenszeit».
5. Збірка «Палімпсести» («магаданська» версія) та вірші, що не увійшли до збірок періоду першого ув'язнення та заслання.
6. Збірка «Палімпсести» («київська» версія), вірші, що ймовірно входили до останньої збірки «Птах душі», яка на сьогодні вважається втраченою, та вірші, що не увійшли до корпусу «Палімпсестів» і написані в період 1979–1980 років.
7. Проза, драматургія та есеїстика.
8. Літературна критика та незавершена дисертаційна робота.

9. Публіцистика, відкриті листи та заяви. Зошити з камери попереднього ув'язнення Київського КДБ, Стусові свідчення із судових справ. Коментарі до них.
10. Переклади.
- 11–13. Листи та переклад міфологічного словника.
14. Конспекти Василя Стуса.
15. Нотатки та різні підготовчі й робочі матеріали.

Пророблена за кілька останніх десятиліть пошукова та дослідницька робота дозволяє значно точніше продатувати велику кількість віршів у повному зібранні творів Василя Стуса. Саме тому ранні поетичні твори у першому томі вперше будуть подані за часом їхнього написання (за винятком тих, які поет включив до авторських збірок).

Виходячи з опрацьованої інформації, упорядники 1-го тому виокремили такі періоди ранньої творчості Василя Стуса:

- донецький період (середина 1950-х — 1959 роки);
- кіровоградський період (серпень — жовтень 1959 року);
- армійський період (жовтень 1959 — листопад 1961 року);
- горлівсько-донецький період (грудень 1961 — жовтень 1963 року), куди також увійшов одеський епізод (травень 1963 року);
- Київ / аспірантура, або ранньокиївський період (листопад 1963 — серпень 1965 року);
- «ДЕЛО № 13/БЕ1339». Видавництво «Сампишсамчит»;
- збірка «Круговерть».

Одним зі складних завдань, що стояли перед упорядниками, була робота з досі не опублікованими ранніми творами. Окрім датування і розміщення їх у межах певного періоду, поставало й питання про доцільність публікації деяких текстів. Перед такою ж дилемою стояли і наші попередники, які працювали над першим виданням творів Василя Стуса. Найбільші дискусії стосувалися відверто слабких учнівських творів, які радше можна назвати версифікаційними вправами, а також

ідеологічних текстів. Щодо останніх — спершу була ідея подати ці вірші окремим блоком у томі з незавершеними творами, однак пізніше ми відмовилися від цієї думки й вирішили залишити їх у структурних межах ранніх зошитів. До того ж написання ідеологічно забарвлених віршів у більшості випадків зумовлене зовнішніми обставинами, мало тенденційний характер і ніколи не було природною творчою інтенцією автора.

Багато творів із корпусу ранньої лірики не слід сприймати як довершені творчі здобутки автора: передовсім вони засвідчують процес пошуку власного голосу та свого місця в літературному процесі. Варто розуміти, що лише повне і правдиве зібрання дозволить майбутнім дослідникам підібрати правильний ключ для розуміння творчого феномену В. Стуса і продемонструє шлях поета в доростанні до себе самого і до поезики «Палімпсестів».

Неповнота збірок «ДЕЛО № 13/БЕ1339» і «Круговерть» зумовлена тим, що окремі вірші були вилучені з них і перенесені в «Зимові дерева» або взагалі на якомусь етапі відкинута автором. Обидві збірки максимально реконструйовані на підставі матеріалів, відомих упорядникам 1-го тому, про що детальніше зазначено в преамбулі до відповідних розділів приміток.

Подача текстів Василя Стуса в цьому томі має деякі, зокрема правописні, особливості.

Пунктуація. На ранньому етапі творчості, та й у пізніші періоди, авторська манера Василя Стуса є виразно індивідуальною: у більшості первісних варіантів творів розділові знаки для автора вочевидь є несуттєвими (виняток становить хіба що тире, яке автор активно використовує як засіб виражальності). Доопрацьовуючи текст, переписуючи його начисто або друкуючи на машинці, автор ретельніше проставляв розділові знаки. Чимала кількість творів, поданих у цьому томі, публікується вперше, і упорядники намагалися передавати авторську пунктуацію максимально близько до автографів.

Усі твори у томі подаються зі збереженням авторського правопису. Це стосується, наприклад, і літери «г», яка в текстах Стуса

не представлена, однак, за рішеннями авторських колективів попередніх видань, її додавали відповідно до сучасного вживання.

Питання завершеності чи незавершеності певного тексту не завжди є однозначним для творчої манери Василя Стуса. Тож у деяких випадках упорядники поклалися на власний смак, і певні вірші увійшли до цього тому попри явну незавершеність.

Учнівські та незавершені вірші цього періоду будуть подані в розділі незавершених віршів 1950-х — 1971-го років у пізнішому томі повного зібрання творів.

Бажаємо гарного знайомства з творчістю Василя Стуса.

Маргарита Єгорченко

Галина Почверук

Дмитро Стус

### ВИПСКА ІЗ ЗАЛІКОВОЇ ВІДОМОСТІ

Тов. С.Т.С. Василь Семенович за час перебування в Сталінському державному педагогічному інституті з 1954 р. по 1959 р. склав такі дисципліни:

- |  |            |   |            |
|--|------------|---|------------|
| 1. Історія КПРС                                | Відмінно   | 19. Російська мова                          | Відмінно   |
| 2. Політична економія                          | Відмінно   | 20. Російська література                    | Відмінно   |
| 3. Діалектичний та історичний матеріалізм      | Відмінно   | 21. Історія стародавнього світу             | Відмінно   |
| 4. Психологія                                  | Відмінно   | 22. Історія середніх віків                  | Відмінно   |
| 5. Педагогіка                                  | Відмінно   | 23. Історія нового часу                     | Відмінно   |
| 6. Історія педагогіки                          | Відмінно   | 24. Нова історія країн Сходу                | Відмінно   |
| 7. Основи атеїзму                              | Зараховано | 25. Історія УРСР                            | Відмінно   |
| 8. Шкільна гігієна                             | Зараховано | 26. Історія СРСР                            | Відмінно   |
| 9. Іноземна мова                               | Відмінно   | 27. Методика викладання історії             | Зараховано |
| 10. Фізичне виховання                          | Зараховано | 28. Основи радянської держави і права       | Відмінно   |
| 11. Спецпідготовка                             | Зараховано | 29. Спецсеминар з української мови          | Зараховано |
| 12. Вступ до мовознавства                      | Відмінно   | 30. Спецсеминар з української літератури    | Зараховано |
| 13. Українська мова                            | Відмінно   | 31. Спецсеминар з педагогіки                | Зараховано |
| 14. Методика викладання української мови       | Відмінно   | 32. Курсова робота з української мови       | Відмінно   |
| 15. Вступ до літературознавства                | Відмінно   | 33. Курсова робота з української літератури | Відмінно   |
| 16. Українська література                      | Відмінно   | 34. Курсова робота з історії                | Відмінно   |
| 17. Зарубіжна література                       | Відмінно   | 35. Історія театру                          | Зараховано |
| 18. Методика викладання української літератури | Відмінно   |   |            |

Тов. С.Т.С. Василь Семенович виконав педагогічну практику з оцінкою Відмінно склав державні екзамен з історії КПРС Відмінно; педагогіки Відмінно; української мови і літератури з методикою викладання (за окремою програмою) Відмінно; історії СРСР з методикою викладання історії Відмінно

М. П. 1 ИЮЛЯ 9 Директор інституту  
м. Сталіно 1 ЛЮЛЯ 1959 р. Секретар С.С.С. Декан факультету О.С.С.  
Реєстраційний № 4013

Виписка із залікової книжки Василя Стуса. 1959 рік.

*Министерство высшего  
УССР  
Высшего государственного  
педагогического института*

*Личное* **ДЕЛО** *об имени украинца*

**№ 929**

Стус  
Василий Семенович  
исп. зотом. гр-я

НАЧАТО 9-го июля 1954 г.  
ОКОНЧЕНО 1-го июля 1958 г.  
НА 33 ЛИСТАХ

*Срок хранения: особый*

119

Особова  
справа  
студента  
Василя Стуса.

# Зміст

варіанти  
примітки

## Василь Стус: контексти творчої історії

(Передмова Дмитра Стуса) ..... 7

Від упорядників ..... 39

Рання поезія ..... 49

Ранні вірші поза збірками ..... 51

Донецьк (1955–1959) ..... 53

сон (нона) («Струнка, білява, з синіми очима...») ..... 55 327 481

другові («Холодне в вечоровій тишині...») ..... 55 327 482

«Спить долина, ніжним сяйвом...» ..... 56 327 482

«Пізній вечір...» ..... 57 327 482

близ річки («Кожна пісня — ніби хвиля...») ..... 57 327 482

«Коли тобі вісімнадцять...» ..... 57 482

перші враження («Схід розтривожено тремтить...») ..... 58 482

настрій («Ми чайками квилимо кволо...») ..... 59 328 482

«Ти червоно ніколи не горіла...» ..... 60 328 483

«На ранній зорі тебе зустрів я...» ..... 60 328 483

«Над весняними далями...» ..... 61 483

«Розвіялось кохання, наче дим...» ..... 61 483

«Тоді, коли...» ..... 62 328 483

«В двадцять років своїх я нікого в житті не кохав...» ..... 63 483

«Хай розтривожена мрійлива зрине юнь...» .....	64	328	483
«Люби мене, люби...» .....	64	328	484
«Це ж остання утіха її ...» .....	65	329	484
«Нас день п'янить тривогою терпкою...» .....	65	329	484
«Ти приснилась мені у мовчанні густому, як сон...» ....	66		484
ВЕСНА («Гей запашіла вже земля...») .....	66		484
«Молю — відкликнися. Благаю — повернись...» .....	67	330	484
«В розбитім келиху вино...» .....	67	330	484
«Вже гасне вечір. А навколо ніч...» .....	68	330	485
«Якась тривога невідома...» .....	68	331	485
ХВИЛЕВЕ («Схрестились руки — мов довіку...») .....	68	331	485
«Їй-богу, добрий вітер...» .....	69		485
«Індустріє! Ти дух непогамований...» .....	69		485
«Людське щастя не в одній подобі...» .....	70		485
ВСТУП ДО ПОЕМИ «СКОВОРОДА»			
(«Холоне ніч у відсвітах багряних...») .....	70	331	485
СКОВОРОДА. ХВИЛЕВІ ТРЕНИ			
(«В коротких зойках стихеного болю...») .....	72	332	485
«Змовкали голоси до безгоміння...» .....	73	332	486
«Мистецтва він не знав. Він знав життя єдине...» .....	74	332	486
«Хай несуться спінені громами хмари...» .....	75	332	486

## Кіровоградщина (серпень — жовтень 1959) .....

77

«О Гайворончино! Нехай...» .....	79	332	486
«Перепели...» .....	79	333	486
в ночі («Заколиш мене, лукава...») .....	80	333	487
«Де невідомість хмар...» .....	81	333	487
РЕЗИГНАЦІЯ («Устає і волає...») .....	82	334	487

## Армія (жовтень 1959 — листопад 1961) .....

83

радянській армії («Будь славен меч, Вітчизни охорона...») .....	85	334	487
«Проходьте в хату, гості випадкові...» .....	85		488
«Полтавчино! Я пізнаю твій голос...» .....	86	334	488

«Повесняний дух степів...» .....	87	334	488
«Любов лишає лиш пів кроку...» .....	88	334	488
«Ні на що не нарікай з печаллю...» .....	88	334	488
«Він був сліпим. Та пориви таїв...» .....	89	335	488
«Вимріяна і близька донині...» .....	89	335	488
«Не любити тебе — не можна...» .....	90	337	489
«На голубінь розміяного моря...» .....	91	338	489
«Обриджений своїм і гнаний вселюдським...» .....	91	338	489
«О добрий дух, дух розуму і сили...» .....	92		489
ЧОРНИЙ ДУБ («Від давніх літ його лишився стовбур...») ..	93	338	489
ТУГА («Я, здається, відлюбив й одмріяв...») .....	93		490
«Не зупиняйся...» .....	94	339	490
«Ми ідемо на схід крізь білопіння гречок...» .....	96		490
«Заради мук і сухозлотних марень...» .....	96		490
«Одбриніли в останніх акордах...» .....	96	339	490
СОНЕТ («Хай славиться твоє ім'я, Людмило...») .....	97	339	490
«Першотравень! В тобі .....	97		491
«Ти знов мені явилась в добрім сні .....	98	340	491
«Ти нас вела з дитинства, мов малят...» .....	99	340	491
«Мигтіння днів і тіні хвилей...» .....	99	341	491
СПОМИН («Ми все забудемо, а потім все згадаємо...») ..	100	341	491
«І день здається сном, і сон — напіввидінням...» .....	101	341	491
«О, ні! Не марно твій буяє гнів...» .....	102	342	492
«Я вивчений вимірювать глибіню...» .....	103	342	492
СЕРЦЕ (СОНЕТ) («Керманичу! Тобі мій щирий спів...») ....	103	342	492
«Це небо, де блакить дзвінка...» .....	104		492
«Давнього дня сновидіння забуті...» .....	104		492
МАТЕРІ («Далека, в тихім чеканні...») .....	105	343	492
«Уздівши сяйво доменних зірниць...» .....	106	343	492
«Мамо, рідна моя...» .....	107	343	493
«Мамо! Рідна моя...» .....	108		493
«І все побачити, і все забути...» .....	109	344	493
«Мій жаль, моя любов, моя кохана мова...» .....	110		493
«В хаосі зглиблених світів...» .....	111	344	493
«Старезним рам'ям весь обмотаний...» .....	111	345	493
«Україно! Україно моя...» .....	112	345	493

«Як тебе згадати, босоніжку...» .....	113	345	494
«Ти, може, став оце і думаєш про сина...» .....	114		494
«Це не рань юнця, що вперше губи...» .....	114	345	494
«Це все було неначе сном...» .....	116	347	494
«Ти прости, прости мені...» .....	117	347	494
«Душа із жезлом судії...» .....	117	347	494
«Замовкніть, спогадів стривожені хорали...» .....	118		494
«Зрана пісня одзвеніла...» .....	118		495
А. («Природо-мати! Стань і окропись сльозою...») .....	119	348	495
Б. («Природо-мати! Прорість...») .....	119		495
«Вже вересень згубив останні пелюстки...» .....	120	348	495
«І зорі тихо падають на воду...» .....	120		495
«Нам щастя тільки снилося...» .....	121	348	495
«Білі плями хмар в вечірнім озері...» .....	122	348	495
«В небі голубім — бордові хмари...» .....	122	348	495
«Йй-богу, не можу, од щастя сп'янілий...» .....	123		495
«І знов повзуть донецькі терикони...» .....	124	348	496

#### Горлівка (грудень 1961 — січень 1963)

Донецьк (січень — жовтень 1963) .....	125
---------------------------------------	-----

«Я заздрю вам, замурзані коханці...» .....	127	349	496
«Рано встань, молодим оженись...» .....	127		496
«Заколиш, заколиш, цокотухо...» .....	128		496
«Мов грізний привид, осені туман...» .....	128	349	496
«Я не зможу чуттєвої хвилі...» .....	129	349	496
«Ти — мов човен, в морі загублений...» .....	129		497
«Брунькуються акації...» .....	130		497
«І сніг зійшов, і тріск іде по лісі...» .....	130		497
«Вітри кошлаті запрягли дерева...» .....	130		497
«Хвилина розпачу прийшла. Майнула...» .....	131	350	497
«Коли мовкнуть бурі на світанні...» .....	132		497
«Я і хвалить, і гудити не можу...» .....	133		497
УКРАЇНИ (СОНЕТ)			
(«Коханий краю мій, моя Вкраїно мила...») .....	134		497

«То сонце усміхається...» .....	135	351	497
«То сонце усміхається...» .....	136	352	498
«Я божеволю од радощів...» .....	137	353	498
«Коли на серці довгі трени...» .....	137	354	498
«Мені всміхався сніг...» .....	138	354	498
«Наші мрії, ніби голуби...» .....	138	354	498
«Одкурликали, одкричали...» .....	139	355	498
«Вигойдався ранок, і туман...» .....	139	355	498
«Ліс карка і стрекоче...» .....	140	355	499
«Востанне цілує осінній промінь...» .....	141	356	499
«Над головою плине Рафаель...» .....	142	356	499
«Повернувшись обличчям до неба...» .....	143	357	499
«Курок натиснено — і постріл...» .....	144	360	500
«Єдиний рух — і раптом згасло все...» .....	145		500
«Зоря до неба припада, .....	145		500
СПІВЦЯМ — КРИТИКАМ СТАЛІНА			
(«Так, Сталін був тиран. Але шкодую...») .....	146	361	501
«Великий Сталін вмер зарано...» .....	146		501
«Ви крила краю. Ви його...» .....	147		501
«Україно! О Україно...» .....	148		501
«Ти — як маяк у морі...» .....	148	362	501
«Повстаньте...» .....	149	362	501
«Зійшла на мене година...» .....	150	363	502
«Даремно, друже, мудрувати рано...» .....	151	363	502
«О чорні очі — одкриті...» .....	151	363	502
«Ти раптом впала метеором...» .....	152		502
«Ми не любилися...» .....	153		502
«НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЛИСТ» А			
(«Ні-ні! Мене ти не розлюбиш...») .....	153	364	502
«НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЛИСТ» Б			
(«Не вгамувати, наче болю...») .....	154		502
НАРОДЖЕННЯ («Рятуйте мене, хто навколо...») .....	155	364	503
«Душа — ніби дзвін. І слова...» .....	155	365	503
«Моя Україна забула...» .....	156		503
ЧОРНИМ ПРОРОКАМ («Лихої чорної години...») .....	157	366	503
ШАХТНИЙ ОБРАЗОК			
(«Шість годин — канавки і канавки...») .....	158	367	503

«Рідну мову мою...» .....	159	368	503
«Ворона криче на стовпу...» .....	160	368	504
«Не повертайся. Ні. Не повертай...» .....	161	368	504
<b>ПЕРЕДСВЯТКОВА ТРИБУНА</b>			
(«Небавом свято. Рвуться трави...») .....	162		504
«Полустанок. Та поїзд крикнув...» .....	163		504
«О ранки радості...» .....	163	369	504
«Од місяця горять свічки акацій...» .....	163	369	504
<b>СИМВОЛ ВІРИ</b>			
(«Те, що було в дитинстві щемним коханням...») .....	164	369	505
«Мене вела ти в ніжні ранки...» .....	164	369	505
«Горде серце у мене...» .....	166	369	505
«У хиткому ореолі...» .....	167		505
<b>ПЛАЗУНАМ ДО АЛЬБОМУ</b>			
(«Ви не народжені безхребетними...») .....	167	371	505
«Я люблю твої очі, кохана...» .....	168	371	505
«О ні, не мрію — а тебе люблю...» .....	169		505
«Я можу збожеволіти...» .....	169	372	506
«Я хочу разом догоріть...» .....	170	373	506
<b>«Борітеся — поборете!</b>			
Мені Тарас порадив у безсонній ночі...» .....	171	373	506
«Червонорукими вождів малюйте...» .....	172		506
«Виростає сосна зсередини...» .....	172	373	506
<b>в ТРАНСІ</b> («Ти ніби хвиля...») .....	174	373	506
«Іду в твої незаймані степи...» .....	175		506
<b>ВОРОГОВІ</b> («Пізнаю тебе, пізнаю...») .....	176	374	507
«Люди! Ближче до неба...» .....	177	374	507
«Вечір тікав очеретом...» .....	178	374	507
«Я вірую в цей вечір, що припав...» .....	178	375	507
«Серце — не губка. Його не вижмеш...» .....	179		507
<b>«Я любив і страждав.</b>			
І страждання снагою важкою...» .....	179		507
<b>МЕЛОДІЯ ДВОРЖАКА</b>			
(«Завмерли. Слухати й мовчати...») .....	180		507
«Усе земне занурюється вглиб...» .....	180	375	508
«Усе не своє й нещире в останніх борсаннях тихне...» ..	181		508

«Чорніше воронових крил...» .....	182	375	508
«Рідній не треба крові...» .....	182		508
«Ти що казав? Зараза — що казав...» .....	183	375	508
«День раптом випав сірою порошею...» .....	184		508
«В літературі — як на цвинтарі...» .....	184		509
«Гітара — друг і побратим...» .....	185		509
СЛУХАЮЧИ ВЕТХОВЕНА			
(«Ти приходиш в тугу мою...») .....	186	376	509
«Гармонії нема. Є тільки радість...» .....	187	379	509
ПЕРЕДСВІТАННЯ			
(«Клекотала Земля і Дніпро вирував...») .....	187	379	509
«Ні, дуже вже смішна моя любов...» .....	188		509
«Над чорним од вугілля ставом...» .....	189	381	510
«О не зови мене. Не клич мене...» .....	190	381	510
«Самотнє дерево...» .....	190	382	510
рояль над морем («О, як він силився — мовчати...») ..	191	382	510
леса в телаві («Перед очима плине Алазань...») .....	192	367	511
«Людина кожен день людину творить...» .....	192	367	511
«Щоб рости мені рости...» .....	193	368	511
«Для сподівань замало віри...» .....	193		511

## Київ, аспірантура (вересень 1963 — серпень 1965) ..... 195

### ЛИБІДЬ

(«Ой летіла лебедиця тай понад Дніпром. — Гей...») ..	197	382	512
«Не згадай мене осудним словом...» .....	198	383	512
«Ти з узвичаєної щирості...» .....	199	385	512
Батьки («Іще допіру...») .....	200	386	512
«Оці жовті будинки...» .....	201	386	512

### ТАРАС НА ЗАСЛАННІ

(«Світ перейду — і упаду...») .....	203	386	512
ніч скульптора («У мене тіло з мармуру...») .....	204	391	513
«Мій добрий Фавст! Мій радісний причале...» .....	205	391	513
«Ревіло радіо. Пташкам не набридало...» .....	206	392	513
РАДІОДВОБІЙ («Радіогоробці. Радіосолові...») .....	206		513

## ГОЛОС СКОВОРОДИ

(«Мене народ стражданням потомив...»)	207	392	514
«Ми берегли Вітчизни рубежі...»	208	393	514
«Сині складено стоси...»	209	393	514
«Вивершував і вивіршував...»	210		514
«Що мені до ваших недолугих...»	211	393	514
«Будь проклятий повік — талане чорний...»	213	393	514
«Лети, метелику, я злий...»	213	394	515
«Ходили за грибами...»	214		515
«Коза пасеться, в'язана до яблуні...»	215		515
«Чорте, бронзовий Мефістофелю...»	215	394	515
«Раз Бетховен зайшов у гості...»	216	395	515
«Стенались блискавки над нами...»	218	395	515
«Мої брови заплелися жалем...»	218	396	516
«Дуби, дуби, де ваша слава...»	219	396	516
«Нахилиюсь у тиші над віршем...»	220	396	516
«Шлагбаумом рябого кпп...»	220		517
«Січень, лютий, березень і квітень...»	221		517
«мама на руки насотує прядиво...»	221	400	517
«Нічний сигнал автомобіля...»	222	400	517
«Ліс заіскрив у сотні горл...»	222	401	517
«Наша наука — найпередовіша у світі...»	223	401	517
«Більшовицькі кури...»	224		518
РОМАНТИКА («У тітки клопоту цілий день...»)	224	402	518
«Під великим безберегим небом...»	225	402	518
«Єврею! Лютий, добрий мій...»	225	402	518
«За що ти судиш цілий світ...»	226	404	519
«Здалося, я живу в країні мертвих...»	227	405	519
«Високі думи відійшли, як грози...»	228	405	519
«Несуть в руках, пропахлих кізяками...»	229	406	519
«А в селянській хатині...»	229	407	519
«І що тобі високе небо...»	229	407	519
«Побігла вільгість від Дніпра...»	230	407	519
«Ти мене розрай — і покори...»	231		520
«Сказився світ — у бубнах, сурмах, джазах...»	231		520
«Що, коли може статись так...»	231	407	520

«Мій час — не час. Мій рік — не рік...» .....	233	408	520
час розлуки («Забере і обранить...») .....	233	408	520
«Коли ти десь. Коли ти щось. Коли ти...» .....	234	408	520
«Ти освідчувалась очима...» .....	235	409	521
«Ти звиряєшся — я не вірю...» .....	235	410	521
«Мільйонновольний — як мільйонноволий...» .....	236	410	521
«В себе упадеш — скалічиеш...» .....	236	410	521
«Біжить по стежці листя голосне...» .....	239	411	521
міст аروحний («Із горба на горб...») .....	240	411	521
«Уривками, як напади бажання...» .....	240	412	521
«Шаную білий світ...» .....	241		521
«Гасав нетяга на коні...» .....	241	412	521
«Дядько мій, кожухом укрившись...» .....	242	412	522
«Коли доведеться їхати на Рахнівку...» .....	244	413	522
«Мудріє світ під дощовими хмарами...» .....	244	413	522
«Лапата блідла лобода...» .....	245	413	522
«Ждав поштаря, ніби діда Мороза...» .....	246	414	522
«Диміє вечір...» .....	246	415	522
«На кожному кроці...» .....	247	415	522
«За глибоким урвищем — за селом...» .....	247	415	522
«Ексцеленціє, акцентую...» .....	248	415	523
гід («Тарасе Григоровичу! Дозвольте...») .....	249	415	523
«О партія кохана, тебе люблю без меж...» .....	251	416	523
«Що час? То мереживо мрій...» .....	251		523
«Народжений...» .....	251	416	523
«Брели роки (Покинь). Брели роки...» .....	252		523
«(...була весна...) Була весна...» .....	253		523
«Заплетений в проміння спів...» .....	254	416	524
«Біжать струмки. Біжать роки. Збігають літа...» .....	254	417	524
«Не заворожеш світ очима...» .....	255	417	524
«Всього себе — тобі у посаг...» .....	256	418	524
«Заримую червоне і чорне...» .....	257	418	524
«Поміж землею і небом...» .....	257	418	524
«Що мені передсердя? І що мені мій...» .....	258	419	525

«ДЕЛО № 13/БЕ1339»

Видавництво «Сампишсамчит».....	261
«Стольний граде! Стволовий надрізе...» .....	263 420 526
з циклу «умовиводи» («Що таке білий світ...») .....	264 420 527
покинена дівчина	
(«Раптово скрикнула. І все. І стихло...») .....	265 421 527
«Літа! Між вас...» .....	266 422 527
«І в лісі гноми пружать ніч зухвало...» .....	268 423 528
РАННІЙ ПРОМІНЬ («Безтілесний, невловимий...») .....	268 423 528
КИЇВСЬКИЙ ЖЕБРАК	
(«Протон. Протуберанці. Торба...») .....	269 424 528
«Земля міняється, бо прагне...» .....	270 424 528
СПОМИН («Забуте — розіскрись...») .....	271 425 528
з циклу «ОБРАЗКИ» .....	273
літо («Сонце пада, як дощ...») .....	273 427 529
«Прониже сонця ярий промінь...» .....	273 427 529
вТОМА («Рухливі тіні на воді...») .....	274 428 529
«Немає зрад. Є лиш єдина зрада...» .....	275 429 530
«О краю мій, коли тобі проститься...» .....	275 429 530
пляж на морі («Повітря, мов полум'я...») .....	277 431 530
«Надворі сніг. Зима. Побіля тину...» .....	277 432 530
«У щастя, кажуть, світлий кожен час...» .....	278 433 530
«Хвилини п'ятнадцять-двадцять — і дарма...» .....	279 433 531
новорічне («Многолітню вістителів...») .....	280 433 531
«Боюсь — спливе рядок сльозою...» .....	280 435 531
«Холодна, синяво-полискова...» .....	281 436 531
«Вперед — і вище. Уперед — і вниз...» .....	282 437 532
ОБРАЗОК («Дівчинка у чорному, неначе черногуз...») ...	283 437 532
«Немало люблячих тебе, народе мій...» .....	283 438 532
«Ти десь блукаєш досі, босоніжко...» .....	284 439 532
«Тридцять сьомий — неначе жарт...» .....	285 440 532
«Думок червоні фонтани...» .....	285 441 533
«Нерадісно — після десятка літ .....	287 441 533

**Збірка «Круговерть» ..... 289**

**I Розділ. Рожеве півколо ..... 291**

РАДІСТЬ («ГОМОНИ! ГОМОНИ!..»)	291	442	535
РАННІЙ БЕРЕЗЕНЬ			
(«День напина тугі вітрила обважнілі...»)	292	443	535
«Тане гомін, мов туман ранковий...»	292	444	535
ДОБРОГО РАНКУ			
(«Замріяно пливе ранкова каламуть...»)	293	445	536
«На розквітлому лузі...»	293	445	536
МОТИВИ ТРАВНЯ («Добрий, о добрий дощ...»)	294	445	536
«О, слова не зрони! Немов заляття, слово...»	294	447	536
«Ти прийшла ясновида...»	295	447	537
МАНДРИ («Скресає далина...»)	295	447	537
«Квітне вечора трояндне пригасання...»	296	448	537
«Радості збережені дороги знову...»	296	448	537
ВЕРЕСНЕВА ЗЕМЛЯ («Я до тебе прийду і змовкну...»)	297	449	537
«Минулі мрії видяться майбутнім...»	298	451	538
«Життя симфонія, «Симфонія весни...»	298	452	538
«Була ти мрійною... Далеке й призабуте...»	300	453	539
«Вхопився обома руками...»	300	453	539

**II Розділ. Біль-білий день**

**III Розділ. Круговерть ..... 301**

ОПТИМІСТИЧНЕ («Коли ти вірити в добро навик...»)	301	453	539
«Дерева, вітром підбиті...»	302	454	539
«Берези — навтьоки...»	302	455	540
В КОЛГОСПІ (образок)			
(«Вантажені машини відійшли...»)	303	455	540
«Щоб я не знеміг од щастя...»	304	455	540
ВЕСНЯНЕ («Усміхаються глобусові...»)	304	456	540
ДОДОМУ! («В ілюмінаторі...»)	304		541
«Ми не перші, і не останні...»	305	458	541

СВІТАНОК У ЛІСІ («Щось бризнуло попереду...») .....	306	459	541
«Захмелів землю дуб...» .....	307	460	541
«Нашорошений пролісок...» .....	308	461	541
«Йй-богу, так напевно має бути...» .....	308	461	542
«Ловить кожне вікно по сонечку...» .....	309	462	542
«Тобою я весь проранений...» .....	310	462	542
«В понеділок зустрівся з дівчиною...» .....	310	463	542
«Накрапив нам дорогу пізній глід...» .....	311	463	543
«Ти мене не жури...» .....	312	464	543
ЕССЕ НОМО! («Ніяк не могу зросту я дійти...») .....	313	465	543
СЛОВО («Ми дуже часто од душі...») .....	315	468	544
«Генерали завше дуже добрі...» .....	316	472	544
«Коли на землю спадає тиша...» .....	316	472	544
«То — пантофлі? Довгий халат...» .....	318	472	544
ВИРОБНИЧИЙ ОБРАЗОК («Робітники сіли обідати...») ...	319	474	545
«Я чую — враз зірвусь. Риданням поночі...» .....	320	475	545
«На дальнім березі — високі тіні...» .....	321	475	545

**Інші редакції та варіанти .....** 323

**Примітки .....** 477

**Фото і документи .....** 547

**Показчик .....** 565